

ПРАВА ЛЮДИНИ І ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Бояров Віктор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Розглянуто деякі положення нового КПК України, зокрема, утілення угоди про визнання винуватості. Обґрунтовано необхідність поширення положень зазначеної угоди на особливо тяжкі злочини.

Ключові слова: підозрюваний; угода про визнання винуватості; компроміс.

Рассмотрены некоторые положения нового УПК Украины, в частности, применение соглашения о признании вины. Обоснована необходимость расширения использования указанного соглашения на особо тяжкие преступления.

Ключевые слова: подозреваемый; соглашение о признании вины; компромисс.

In the article an author examines some positions of new Criminal Judicial Code of Ukraine, in particular, application of agreement about confession of guilt. The necessity of expansion of the use of the indicated agreeing is grounded to the especially severe crimes.

Keywords: suspected; agreement about confession of guilt; compromise.

Однією з найцікавіших новел нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України є втілення угод про визнання винуватості та про примирення.

Це є продовженням (з другої половини ХХ ст.) відомих тенденцій розвитку сучасного кримінального процесуального права у країнах Європи. Як відомо, основною метою реформування кримінальної юстиції є створення під час розслідування злочинів можливості для подолання конфлікту заради процесуальної економії та пом'якшення покарання в обмін на визнання вини та допомогу слідству у викритті винних у вчиненні злочинів.

За чинним КПК України, метою спрощення та скорочення кримінального процесу є його гуманізація, забезпечення змагальності й

рівності сторін, втілення ідеї відновного правосуддя; а також повне, швидке та неупереджене розслідування і судовий розгляд.

Треба зазначити, що перші суттєві спроби реформування кримінального процесуального права в Україні було зроблено ще 2001 р., коли чинний на той час КПК було доповнено ст. 301¹ і внесено зміни до ст. 299 (у редакції Закону від 21 червня 2001 р. № 2533-III), у результаті чого було запроваджено спрощений порядок судового розгляду справи. Основна мета таких нововведень фактично була одна – процесуальна економія.

Останнім часом у країнах колишнього СРСР достатньо серйозно постає питання боротьби з найбільш важкими злочинами: терористичної, екстремістської спрямованості, організованою злочинною діяльністю та деякими ін. Але стосовно осіб, які вчинили зазначені злочини, що, як правило, належать до категорії особливо тяжких, не можна застосувати запроваджені у КПК новели (йдеться про відповідні угоди). Тобто основним важелем, який надає слідчому можливість гарантувати одному з учасників злочину можливість пом'якшення покарання в обмін на допомогу (слідству, суду), залишається обіцянка слідчого або компроміс з його боку, які нічим не гарантуються.

Концепція погоджувальних процедур, про які йдеться у КПК України у гл. 35 (“Кримінальне провадження на підставі угод”), має свої корні в теорії компромісів, насамперед як інструмент боротьби зі злочинністю. Тобто, розвиток інституту погоджувальних процедур (як урегульованої нормами КПК діяльності учасників процесу, спрямованої на отримання юридично значимого результату шляхом погоджування своїх позицій) у кримінальному судочинстві повинен, по-перше, підвищувати ефективність боротьби зі злочинністю, і, по-друге, сприяти зменшенню витрат на цю державну діяльність.

Цим питанням свого часу було приділено багато уваги з боку таких учених-криміналістів та процесуалістів, практиків, як: Х. Д. Алікперов, Ю. П. Гармаєв, М. А. Зейналов, Н. К. Карпов, В. І. Лазарева, О. В. Смирнов, В. А. Образцов та ін. Однак до цього часу як у теорії, так і в чинному кримінальному процесуальному законодавстві залишається не вирішеним питання законності застосування на досудовому провадженні компромісу та щодо можливості застосування угоди про визнання винуватості до осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини.

Компроміс (тобто погодження на основі взаємних поступок) на досудовому слідстві – тема, яка далеко не нова у світовій практиці. Ця концепція виходить з принципового положення про те, що необхідно відмовлятися від методу безкомпромисної боротьби зі злочинністю, який суперечить основним принципам права і часто створює на практиці безвихідні ситуації у процесі як запобігання, так і розкриття та розслідування конкретних злочинів [1, с. 9].

Як відомо, що в Україні ще 1993 р. було зроблено першу спробу реформування вітчизняного кримінально-процесуального законодавства у цьому напрямі, коли було прийнято Закон України “Про організаційно-

правові основи боротьби з організованою злочинністю”, у якому в ч. 2 ст. 14 передбачено, що “... учасник організованого злочинного угруповання може бути частково або повністю звільнений від кримінальної відповідальності та покарання, якщо він ... сприяє викриттю організованих злочинних угруповань та вчинених ними злочинів, притягненню винних до відповідальності...” [2]. Але зазначене положення, за відсутністю відповідної процедури на практиці не виконувалося.

Можна, зокрема, навести відповідний приклад з сучасної практики: підсудний Н-в, який викривав організовану злочинну групу осіб, які вчиняли вбивства, перебував під захистом УБОЗу понад шість років, але потім був заарештований судом [3] і засуджений до багаторічного строку позбавлення волі.

Треба погодитись з В. А. Образцовим, який зазначає, що де-факто договірні відносини між підозрюваним, обвинуваченим та їх захисниками, з одного боку, і з органами правопорядку – з другого, реалізуються постійно, і почалося це багато років тому. Однак робиться все це інтуїтивно, нелегітимно, на свій страх і ризик, балансуючи причому на грані законності, а інколи й переступаючи цю грань [4, с. 199].

Дійсно, є комплекс тактико-криміналістичних засобів і способів компромісу, що не завжди врегульовані чинним законодавством, але фактично застосовуються як на досудовому слідстві, так і в суді, і мають вигляд поступків обвинуваченим, підозрюваним.

Наприклад, це поступки, які мають кримінально-правові наслідки: виключення з обвинувачення (повідомлення про підозру) окремих епізодів або перекваліфікація вчинених злочинних дій на більш м’яку статтю КК України, а також не притягнення близьких підозрюваного (обвинуваченого) до кримінальної відповідальності.

До поступків процесуального характеру можна віднести: зміну запобіжного заходу на більш м’який; виключення окремих свідків з кола осіб, яких можуть викликати до суду; обшук, накладення арешту на майно з участю понятих з числа осіб, указаних підозрюваним; застосування заходів безпеки стосовно осіб, щодо яких об’єктивно такі заходи не повинні застосовуватися (наприклад, за відсутністю підтвердження наявності реальної загрози життю та здоров’ю особи) та деякі інші.

Є також група поступків непроцесуального характеру: надання зустрічі-побачення в СІЗО, ІТТ; надання можливості заїхати додому, прийняти душ (наприклад, під час виїзду для проведення слідчої дії); передача вилучених грошей або їх частки сім’ї; надання можливості зателефонувати та ін.

Метою зазначених дій насамперед є: установлення психологічного контакту; схилення особи (підозрюваного, обвинуваченого) до співпраці зі слідством; попередження умисного затягування слідства (строків слідства), ознайомлення з матеріалами кримінального провадження тощо. Тобто такі поступки мають своєю метою виконання якихось локальних завдань розслідування.

Є злочини, розслідування яких становить велику складність: організована злочинна діяльність, злочини екстремістського та терористичного спрямування (останні – переважно, коли вони вчиняються кримінальними групами, формуваннями) та ін., де успіх у їх розкритті ускладнений через наявність ідеологічної завантаженості, кругової поруки, високого професіоналізму осіб, які входять до складу відповідного злочинного формування. Тому можливість отримання показань (відповідної інформації) від активного учасника формування часто пов'язана з наявністю гарантій з боку слідства (обвинувачення) про створення відповідній особі безпечних умов (шляхом, наприклад, застосування заходів безпеки) та зниження або взагалі звільнення від відбуття покарання у виді позбавлення волі. Але чинний КПК України стосовно осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини і співпрацюють зі слідством (обвинуваченням) і причому викривають винних, не передбачає і не гарантує або звільнення особи від покарання або отримання заздалегідь обговореного строку позбавлення волі.

Концептуально методика розслідування групових злочинів (з ознаками організованості), особливо, коли злочин учиняється особами, які поєднані відповідною ідеологією, повинні передбачати особливості застосування відповідних важелів, які є найбільш ефективним засобом у розслідуванні, викритті винних у вчиненні таких злочинів.

Зокрема, для злочинів екстремістської, терористичної спрямованості та злочинів, які вчинені учасниками організованих злочинних формувань, це будуть: широке застосування на початковому етапі можливостей суб'єктів оперативно-розшукової діяльності (виявлення відповідної групи, визначення її складу, ідеології, злочинів базової спрямованості, конкретних учасників учинення злочинів і виявлення злочинів-експесів, які вчинялися членами формування до того, як вони почали вчиняти злочини, які входять до кола базових); застосування заходів безпеки до свідків і потерпілих (які викривають винних) та головне – надання гарантій особам, які є активними учасниками злочинного формування і викривають винних (інших учасників формування з числа її керівників та активних членів) у наданні відповідних законних гарантій, як наслідок своєї поведінки (співпраця зі слідством, обвинуваченням, судом).

Тому, на нашу думку, потрібно створювати законодавчу базу для надання в окремих випадках особам, які сприяють розкриттю та розслідуванню особливо тяжких злочинів деяких преференцій. Наприклад, наданням такій особі “почати життя з чистого листа...”. Світовий досвід доводить, що саме це дасть змогу ефективно боротися з найбільш тяжкими злочинами, передусім – з організованими, груповими. Нині такого механізму в нас немає.

Приміром, Італія, в якій на якомусь етапі боротьба з мафією стала практично неможлива. Тоді держава від практики постійного збільшення покарання (що не поліпшувало боротьбу з організованою злочинністю) віднайшла досить ефективний інструмент, завдяки якому дістала можливість проводити процеси стосовно керівників (“батьків”) мафії та

позбавляти їх волі на багато років. Держава дала змогу закоренілим злочинцям “почати життя спочатку”. Йшлося про закон, у основу якого було покладено гуманістичну концепцію “винагороди” за каяття і співпрацю з правосуддям. Завдяки застосуванню зазначеного законодавства вказана особа набуде статусу анонімного свідка, який після закінчення процесу може змінити анкетні дані, отримати новий паспорт і навіть залишити територію Італії [5]. В інших країнах досить поширеними є законодавчі акти стосовно так званих “головних свідків”.

Саме цього, на нашу думку, не вистачає у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України – під час досудового провадження деяких категорій злочинів, які належать до категорії особливо складних, цілком виправданим є прийняття закону про так званого “головного свідка” – особи з числа активних учасників кримінального формування, яка викриває винних у вчиненні особливо тяжких злочинів і надає можливість ефективно боротися з груповими, організованими кримінальними формуваннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аликперов Х. Д. Актуальные проблемы допустимости компромисса в борьбе с преступностью / Х. Д. Аликперов // Актуальные проблемы прокурорского надзора. – Вып. № 4: Компромисс как эффективное средство в борьбе с преступностью : сб. статей. – М., 2000.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

3. Примаченко Александра. Юрий Нестеров. По уголовным понятиям я уже приговорен и тот, кто отправил меня в СИЗО, отлично это знал / А. Примаченко // Зеркало недели. Украина. – № 33. – 4 сент. – 2009.

4. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / Образцов В. А. – М., 1997.

5. Экспертное заключение на проект Федерального закона “О государственной защите потерпевших, свидетелей и других лиц, содействующих уголовному судопроизводству” [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.legislature.ru/monitor/zashchitasvideteley/shwartz.html>.